

УДК 327(470+571:430):620.9

РЕГІОНАЛЬНИЙ ВИМІР ГЕОСТРАТЕГІЧНИХ ОРІЄНТИРІВ РОСІЙСЬКО-НІМЕЦЬКИХ ЕНЕРГЕТИЧНИХ ВІДНОСИН: ПОСТРАДЯНСЬКИЙ ПРОСТІР

Назарій Чорній

*Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,
вул. Кафедральна, 2, м. Чернівці, Україна, 58000, тел. 099-116-97-88,
e-mail: spero007@ukr.net*

Проаналізовано значення енергетичного чинника у взаємовідносинах між РФ та ФРН. Вказано основні недоліки сучасної енергетичної безпеки пострадянського простору. Визначено особливості енергетичної геостратегії РФ. Охарактеризовано вплив геополітичних процесів на взаємовідносини між ЄС та РФ. Окреслено взаємозв'язок між геополітичними процесами та змінами в енергетичній сфері. Виокремлено вплив глобалізаційних процесів на зміну стратегії енергетичної безпеки РФ та ФРН. Вказано основні причини нездатності багатьох країн пострадянського простору здійснювати незалежну енергетичну політику. Проаналізовано експортний потенціал енергетичних ресурсів РФ та найвагоміші правові акти ЄС та РФ у сфері регулювання енергетичного ринку. Окреслено перспективи зменшення споживання енергоресурсів у ФРН за рахунок оптимізації та модернізації промисловості.

Ключові слова: енергетична політика; геополітика; енергетична безпека; ФРН; РФ.

Проблематика енергетичної безпеки сьогодні набуває особливої актуальності. Зважаючи на нестабільну політичну ситуацію у багатьох регіонах, які є експортерами енергетичних ресурсів, та нестабільні ціни на нафту, енергетична складова стає частиною геостратегічних інтересів та геополітичного протистояння між провідними країнами світу. Сучасні міжнародні процеси засвідчують збільшення ролі енергетичного чинника як інструменту реалізації геополітичних інтересів окремих країн. Відповідно, врахування особливостей енергетичних процесів є важливим не тільки для формування ефективної енергетичної безпеки, а й для розуміння та прогнозування геополітичних конфліктів, у тім числі й на пострадянському просторі.

Метою статті є аналіз основних геостратегічних орієнтирів російсько-німецьких енергетичних відносин на пострадянському просторі у контексті сучасних геополітичних процесів.

Дослідження геостратегічних орієнтирів російсько-німецьких енергетичних відносин на пострадянському просторі вимагає поєднання різних підходів – конструктивістського, транснаціонального та системного, методи яких доповнюють один одного. Комплексне використання різноманітних методів та підходів у роботі дало змогу створити достатньо повну та об'єктивну картину формування та реалізації енергетичної політики РФ та ФРН на пострадянському просторі у контексті сучасних геополітичних процесів.

Під час дослідження такої складної тематики широко застосовано системний підхід, коли систему розглянуто у сенсі взаємопов'язаності та узгодження певних складових явищ і процесів у такий спосіб, щоб сформувати певну єдність або цілісність. Системний підхід – один з ключових для дослідження стану відносин між елементами енергетичної системи – безпосередньо державами, міждержавними угрупованнями, енергетичними компаніями (державними та приватними) та політичними силами.

Застосовані підходи з теорії прийняття рішень дали змогу врахувати суб'єктивні та об'єктивні чинники прийняття рішень у сфері енергетичної безпеки. А порівняння підходів до формування та здійснення енергетичних стратегій РФ і ФРН на пострадянському просторі дає змогу відстежити вплив внутрішніх та зовнішніх чинників на вироблення енергетичної політики держави, в тому числі дослідити їх у контексті зміни міжнародно-політичної ситуації.

Методологічною основою статті є загальнонаукові принципи дослідження. Принцип історизму уможливує розгляд процесу розвитку енергетичної політики РФ і ФРН та міжнародних чинників на пострадянському просторі як логічний результат зміни зовнішньополітичних реалій міжнародного середовища держави. Принцип наукової об'єктивності слугує здійсненню неупередженого всебічного розгляду та аналізу фактів і процесів. Під час дослідження зазначеної тематики акцентували увагу на таких концепціях міжнародних відносин, як теорії політичного реалізму, стратегічного аналізу міжнародних відносин, біхевіоризму, неореалізму.

Енергетичний чинник у системі глобалізованого світу стає все більш пріоритетною складовою системи міжнародних відносин, значною мірою впливає на політику багатьох держав світу, що спричиняє у країнах-імпортерах енергоресурсів прийняття нових стратегій для своєї майбутньої енергетичної безпеки. Енергетика є також важливою сферою як кожної держави-експортера, так і держави-імпортера та містить у собі поєднання економіки та політики. Як наслідок, важливим є вивчення становлення та сучасного стану нової енергетичної політики ФРН, оскільки вона значною мірою впливає на трикутник відносин ФРН–ЄС–РФ та їхній подальший розвиток. Саме через вивчення енергетичної політики вдасться спрогнозувати не лише відносини на білатеральному рівні, а й позицію держав-транзитерів та майбутнє цілої енергетичної політики ЄС, що, своєю чергою, визначатиме особливості енергетичної безпеки країн пострадянського простору.

Незважаючи на Угоду про Асоціацію [7], в якій увагу акцентують на реформах в енергетичному секторі, останні тенденції в енергетичній сфері лише підтверджують виключно прагматичний підхід у взаємовідносинах між ЄС та РФ у енергетичній сфері. Зокрема, незважаючи на показову стурбованість ЄС загалом і ФРН зокрема монопольним становищем «Газпрому», 28 жовтня 2016 р. Європейська Комісія доволі несподівано прийняла рішення щодо газопроводу OPAL, дозволивши «Газпрому» збільшити завантаження газопроводу. Наголосимо, що відповідно до європейських директив, а саме статті 36 Директиви 2009/73/ЄС [1], про загальні правила внутрішнього ринку

природного газу, а також антимонопольного законодавства ЄС, не допускаються дії, спрямовані на зловживання одним з учасників ринку своїм домінуючим становищем. Рішення ЄК виглядає доволі суб'єктивним та нелогічним.

Отримавши дозвіл на дозавантаження газопроводу OPAL, російський монополіст зможе претендувати на поставку в ЄС додатково від 7,7 до 10,2 млрд м³ газу, тоді як загальний обсяг газу, що надходитиме з РФ газопроводом, зможе досягти 28 млрд м³. Це рішення даватиме змогу «Газпрому» розпочати активну кампанію з лобіювання «Північного потоку–2» [9]. Перспективи, зокрема для Києва, в цьому напрямку не можна назвати світлими: Україна, по суті, вже втратила до 10 млрд м³ транзиту на рік, тоді як контракт між країнами на надання транзитних послуг діє лише до 2019 року. Україна може втратити близько 10 млрд м³ транзиту газу на рік, що еквівалентно близько 290 млн дол. США прибутків. У разі реалізації «Північного потоку–2» втрати можуть сягати до 2 млрд дол. США. Протягом 2015 р. транзит російського газу через Україну становив 67,1 млрд м³, що еквівалентно 66 % від загального об'єму газу, що транспортує «Газпром» у Європу; дохід від транзиту 2015 р. становив близько 2 млрд дол. США [4].

Також підтвердженням того, що ЄС насамперед захищає інтереси своїх енергетичних компаній, а захисту демократичних цінностей відводить другорядні позиції, є ставлення ЄС до України як транзитної держави. Хоча в Меморандумі між Україною та Європейським Союзом про порозуміння щодо співробітництва в енергетичній галузі від 1 грудня 2005 р. міститься констатація, що «Україна є ключовою транзитною країною у постачанні вуглеводнів до країн ЄС», загалом стратегія ЄС вже не орієнтована на потенціал України як найважливішої енергокомунікаційної ланки на Сході, оскільки інтереси окремих країн-членів беруть гору над спільно визначеними пріоритетами [5].

РФ у взаємовідносинах з ФРН у енергетичній сфері намагається знизити роль багатьох країн пострадянського простору і як транзитерів, і як експортерів енергоресурсів. РФ практично унеможливає країнам пострадянського простору, які є експортерами енергоресурсів, самостійне здійснення своєї зовнішньої енергетичної політики (йдеться передусім про країни Центральної Азії). РФ є транзитером і перепродувачем суттєвої частини паливно-енергетичних ресурсів, що добувають у Центральній Азії. Енергетична концепція РФ [4] передбачає активну міжнародну експансію російських енергетичних компаній. Центральна Азія є перспективним регіоном з точки зору монополізації енергетичного ринку. Концепція «великої енергетичної держави» передбачає зростання впливу політики РФ на світові ціни на енергетичну сировину.

Офіційна позиція «Газпрому» і російського керівництва щодо постачань природного газу до ФРН на початку 2000 р. виходила з того, що поточне сторіччя буде відзначено стабільним зростанням попиту на газ як з боку країн, що перебувають на стадії екстенсивного зростання (Китай, Індія), так і з боку ЄС, який планував збільшення його частки у своєму енергобалансі як екологічно чистого палива, а, отже, компанія матиме хороші перспективи з нарощування

експорту в європейському напрямку. «Російський газ, незважаючи на те, що він найдорожчий, буде затребуваний. Немає ніякої потреби змінювати плани – необхідне збільшення видобутку та диверсифікації маршрутів та способів доставки» [6], – заявлено на одному із засідань президентської комісії з паливно-енергетичного комплексу. Дійсно, в плани ЄС входить мінімізація викидів вуглекислого газу в атмосферу, причому природний газ – екологічно найчистіше паливо з усіх вуглеводнів і, за оцінками Міжнародного енергетичного агентства, частка природного газу в світовому енергобалансі до 2030 року зросте з 21 % до 25 % [2].

У цьому контексті слід навести прогнози щодо видобутку та експорту газу у РФ (рис. 1). Загалом графік відображає основні сподівання «Газпрому» – споживання природного газу збільшуватиметься. Різниця лише у кінцевій цифрі, яка буде актуальною на 2030 р. (ЕАІ – 1100 млрд м³, Інститут енергетичних досліджень – 880 млрд м³, Інститут нафтогазової геології і геофізики СВ РАН – 900 млрд м³, Інститут енергетичних стратегій – 800 млрд м³).

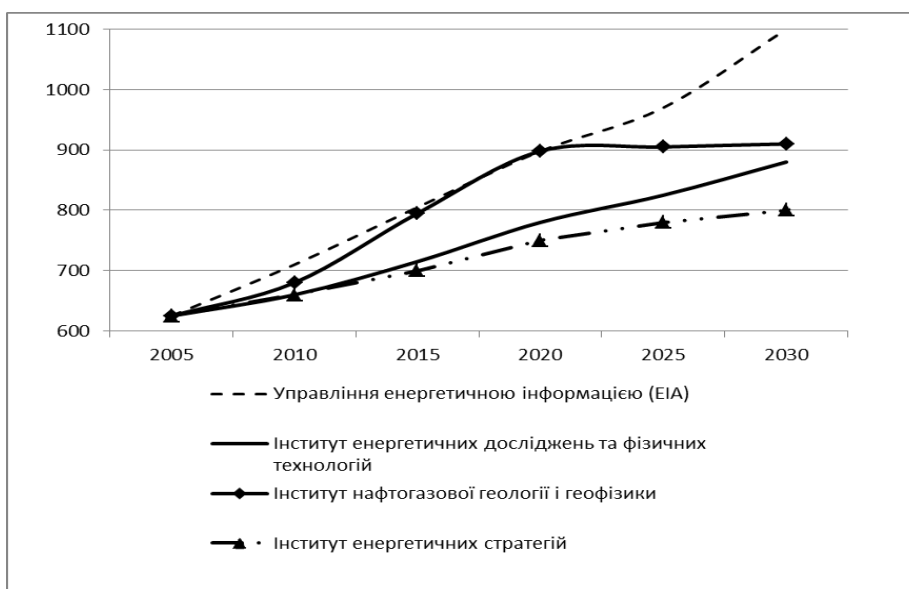

Рис. 1. Графік середньострокового прогнозу видобутку газу на 2005–2030 рр. (млрд м³). Джерело: www.eia.doe.gov/emeu/international/gasproduction.html.

Водночас з вищезгаданим прогнозом видається важливим проаналізувати експортний потенціал природного газу РФ (рис. 2). Відповідно до графіка (ЕАІ – 470 млрд м³, Інститут енергетичних досліджень – 300 млрд м³, Міжнародне енергетичне агентство – 250 млрд м³, Інститут енергетичних стратегій – 270 млрд м³), прогноз щодо експорту природного газу на 2005–2030 рр. загалом відповідає прогнозу щодо видобутку газу у РФ, тобто «Газпром», згідно з

графіком, може сподіватися на подальшу енергетичну «експансію» на енергетичний ринок ЄС.

Від даного показника залежать особливості зовнішньополітичних амбіцій РФ, оскільки виступають основним її джерелом. Хоча варто відзначити, що зростання видобутку та експорту газу та нафти залежать також і від цін на енергоносії. Зважаючи на те, що ціни на енергоносії не є стабільними, РФ за рахунок збільшення видобутку та експорту намагається перекрити негативні наслідки зменшення ціни на енергоносії.

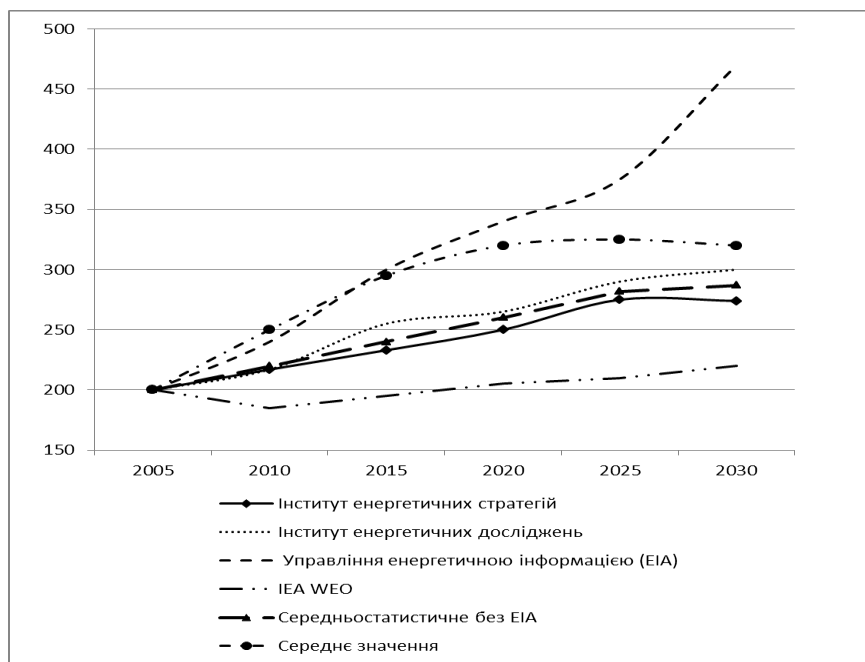

Рис. 2. Графік середньострокового прогнозу експорту газу на 2005–2030 рр. (млрд м³). Джерело: www.eia.doe.gov/emeu/international/gasproduction.html.

Відповідно до Енергетичної стратегії РФ до 2020 р. [3], РФ має намір збільшити поставки газу до ЄС загалом і до ФРН зокрема. Хоча цієї мети можна досягти лише за умови належного рівня інвестування в енергетичну сферу. Також для збільшення поставок енергоносіїв РФ потрібно модернізувати існуючі трубопроводи та побудувати нові, що, своєю чергою, вимагає поставок обладнання із Заходу та кредитних коштів, які також можуть залучити лише з Європи або США [8].

Хоча останні дослідження засвідчують (рис. 3), що за умови впровадження енергоефективності у ФРН за 10 років можна зменшити споживання природного газу вдвічі. Загалом ФРН з РФ імпортує 259 TWh/a в рік, згідно з графіком пропонується економія споживання газу у таких галузях: утеплення будівель 84 TWh/a, індустріальна сфера 51 TWh/a, залишкові 124 TWh/a імпортуються з

РФ. Хоча такі зменшення потребуватимуть значних реформ в економіці, проте це забезпечить енергетичну незалежність та зменшить фінансові витрати.

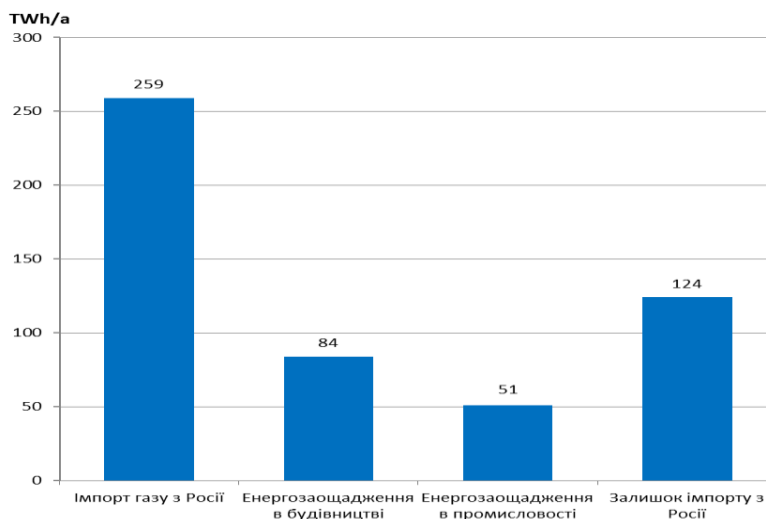

Рис. 3. Зменшення імпортої залежності газу на 50 % від РФ протягом 10 років. Джерело: <http://www.ecofys.com/>.

Отже, неспроможність РФ відновити своє домінування у регіоні через військово-політичну та економічну інтеграцію зумовила перехід до стратегії збереження впливу в європейській частині колишнього СРСР шляхом створення й пролонгації територіальних конфліктів та енергетичної залежності. Така політика дає змогу РФ не випустити зі своєї орбіти інші пострадянські країни, обмежуючи свободу їхнього зовнішньополітичного вибору (це стосується і власної зовнішньої енергетичної політики).

Для ФРН, у контексті російсько-німецьких відносин, пострадянський простір сприймається як регіон російських політичних інтересів, тобто країни колишнього СРСР у німецькій зовнішній політиці сприймають як доволі аморфні утворення, з якими краще мати справу через РФ.

Хоча у самій ФРН і проводять заходи щодо зменшення використання енергоресурсів, цей процес зумовлений швидше екологічними причинами, аніж свідомими заходами зменшення енергетичної залежності від РФ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. ДИРЕКТИВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПАРЛАМЕНТУ ТА РАДИ 2009/73/ЄС від 13 липня 2009 року про спільні правила внутрішнього ринку природного газу та про скасування Директиви 2003/55/ЄС [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://eupublicprocurement.org.ua/wp-content/uploads/2015/02/EU-PP-Directives-Compendium_UKR.pdf.
2. Газ без альтернативи // Ведомости. – 2013. – № 7. – С. 15–16.
3. Энергетическая стратегия России на период до 2020 года [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.cpnt.ru/userfiles/_files_normativ_energосafe_energостратегия.pdf.

4. Ковеня Т. Наскільки «Північний Потік-2» і «Турецький потік» загрожують транзитним перспективам України [Електронний ресурс] / Ковеня Т. – Режим доступу : <https://ua.112.ua/mnenie/naskilky-pivnichnyi-potik-2-i-turetskyi-potik-zahrozhuut-tranzytym-perspektyvam-ukrainy-340600.html>.

5. Меморандум між Україною та Європейським Союзом про порозуміння щодо співробітництва в енергетичній галузі [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_694.

6. Минэнерго нашло новую угрозу для «Газпрома» // Коммерсант. – 2012. – № 17. – С. 7–8.

7. Угода про Асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/984_011.

8. Gütz R. Russland Energiestrategie und die Energieversorgung Europas [Electronic resource] / Gütz R. – Available at : http://www.swp-berlin.org/fileadmin/contents/products/studien/2004_S06_gtz.pdf.

9. In Europe, Signs of Promise for Gazprom October [Electronic resource]. – Available at : <https://www.stratfor.com/sample/thank-you/analysis/europe-signs-promise-gazprom>.

Стаття надійшла до редколегії 10.12.2016

Прийнята до друку 23.12.2016

REGIONAL DIMENSION OF GEOSTRATEGICAL POINTS OF ENERGETIC RELATIONS BETWEEN RUSSIA AND GERMANY: POST-SOVIET REGION

Nazariy Chorniy

*Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University,
2, Kafedralna Str., Chernivtsi, Ukraine, 58000, tel. 0991169788,
e-mail : spero007@ukr.net*

The article analyses the significance of the relationships between the FRG and Russia concerning energy and the primary disadvantages stemming from later day CIS security issues in this field. To this end, particular attention is paid to the peculiarities of European energy geopolitics with the influence of the processes between the FRG and Russia which outlines the relationship between the geopolitical processes and the changes in the energy sector allowing the author to determine the impact of globalisation due to the changing FRG energy strategy regarding security issues.

Furthermore, attention is also given to how relevant this is given the aggressive nature of falling oil prices by characterising the changing geopolitical effects and the assumed prospects of the strategy adopted by the Russians and its influence regarding the European political processes whilst accounting for the reluctance of some EU countries to participate in the creation of a more secure common energy policy emphasising the political impact on Russia and its relevance to Europe.

Special attention is also paid to the diversification of energy supplies to the EU due to Russia's strategy in the foreign market and the geopolitical aggravation caused from the rivalry of the leading EU countries and the potential conflicts in the energy sector, the concepts of which being designed to ensure an independent EU energy supply necessitating a comprehensive analysis of the problem, with regard to formal (especially legal) and informal factors (the presence of these groups that operate outside the legal parameters) with a contentious question remaining regarding the prospects for the RF power factor as the main tools of its geopolitical goals to accommodate the different approaches regarding energy security in the EU and Russia.

Consequently, the author stresses the need for a consolidated EU approach to create a common energy strategy. In the absence of a common approach regarding the issue of energy security, it could lead to an increased Russian political influence in the FRG triggering more threats to energy security.

Key words: energy policy; geopolitics; energy security; FRG; RF.